

شاخص های تحکیم خانواده بر اساس سوره احزاب با تأکید بر اصول عاطفی

زهرا پرناک^۱، محمدمهدی کریمی نیا^۲، محتبی انصاری مقدم^۳،

^۱ طلبه سطح چهار (دکتری)، رشته تفسیر تطبیقی، حوزه علمیه تربیت مدرس صدیقه کبری (سلام الله علیها) قم، پژوهشگر، مدرس و فعال فرهنگی
^۲ استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، طلبه و پژوهشگر حوزه علمیه قم (نویسنده مسئول)
^۳ دانشجوی دکتری علوم و حدیث، دانشگاه میبد، مدرس دانشگاه و پژوهشگر

چکیده

از مهم ترین مشکلات بشری، چالشهای پیش روی خانواده هاست. گذر از سنت به مدرنیته، افزایش آمار طلاق بویژه طلاق عاطفی و توافقی، تغییر ذائقه ها و تقلید از سبک زندگی غربی، شبکه های ماهواره ای و .. از مهمترین تهدیداتی است که خانواده ها را دچار اختلال کرده است، لذا فاصله گرفتن از ملاکها و اصول قرآنی نشان دهنده خطر است. عنوان مقاله «شاخص های تحکیم خانواده بر اساس سوره احزاب با تأکید بر اصول عاطفی» است. روش تحقیق نقلی و حیانی، روش گردآوری اطلاعات کتابخانه ای و روش پردازش اطلاعات توصیفی و تحلیلی است. این مقاله در دو بخش اصل سازش و مدارا که در آن مطالبی با عناوین تأثیر سازش و مدارای والدین در تربیت فرزندان، تأثیر مدارای زن نسبت به شوهر، تأثیر مدارای مرد نسبت به همسر خود و در ادامه نیز اصل حیا آمده است. با بررسی و توصیف این اصول از دیدگاه سوره احزاب یافته ها این است که خداوند در آموزه های قرآنی برای محقق شدن هدف تحکیم خانواده، زن و مرد را به تکالیفی در این باب دعوت نموده است. از جمله این تکالیف عبارتند از اصل سازش و مدارا و اصل حیا که همسران با کنار گذاشتن خودخواهی و جایگزینی مدارا در زندگی و رعایت حیا که به مثابه دژی استوار به جهت تعدیل روابط و به عنوان نیروی کنترل کننده ی درونی است، قطعاً کانون خانواده را به آرامش خاطر همراه با عواطف شایسته انسانی نزدیک و موجبات استحکام خانواده همراه با نسلی سالم و پویا و خوشبخت در دنیا و آخرت را فراهم کرده است.

واژه های کلیدی: تحکیم، خانواده، سازش و مدارا، حیا

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

استحکام بنای مقدس خانواده در گرو ارتباط اعضای آن است از این رو، برای تعالی خانواده باید بر تحکیم روابط اعضای آن توجه ویژه ای شود. از سویی دیگر خانواده و خانه محل آرامش اهل آن می باشد و هیچ عاملی نباید امنیت آن را به خطر بیندازد و زن و مرد بیش از هر وظیفه ی دیگری، مسئولیت ایجاد حفظ این آرامش را دارند چرا که امنیت در خانواده از حساسیت ویژه ای برخوردار است و خانواده نیازمند به امنیت روحی و روانی در درون و بیرون است. و این جایگاه از منظر قرآن دارای منزلت بسیار بالایی است که حفظ حریم آن بر همه توصیه شده است.

حال باید دانست که شاخص های تحکیم خانواده بر اساس سوره احزاب با تأکید بر اصول عاطفی چه شاخصه هایی هستند و به جهت یافتن این شاخصه های مهم باید در راستای پاسخ گویی به این سوالات بود که اصل سازش و مدارا و همچنین اصل حیا چه نقشی در تحکیم خانواده ایفا می کنند.

لذا از میان همه نهاد های اجتماعی، خانواده، در تربیت و تکامل انسان وظیفه خطیری را بر عهده دارد. چون اولین تأثیرات محیطی دریافت شده توسط افراد از محیط خانواده است و حتی تأثیر پذیری از سایر محیط ها می تواند از همین محیط نشأت گرفته باشد و در واقع می توان گفت همه چیز از خانواده آغاز می گردد. لذا عواملی همچون تغییرات سریع تکنولوژی، گریزان بودن از سنت و روی آوردن به مدرن بودن، افزایش آمار طلاق به ویژه طلاق عاطفی، طلاق توافقی، تغییر ذائقه ها و مدل زندگی، ناسازگاری های اخلاقی و در نتیجه کاهش روابط صحیح اعضای خانواده و ..... از مهمترین آسیب ها و تهدیداتی است که می توانند خانواده ها را درگیر کنند. لذا ضرورت پرداختن به موضوع تحکیم خانواده کاملاً روشن و واضح است چرا که فاصله گرفتن از ملاک ها و اصول قرآنی ترسیم شده، نشان دهنده ی خطری است که باید به آن توجه بیشتری شود و برای داشتن خانواده ای مستحکم در برابر این آسیب ها باید به اصول و فرهنگ قرآنی پایبند بود.

بدین جهت راجع به تحکیم بنیان خانواده کتب و مقالاتی نگاشته شده، از جمله کتاب تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث (محمدی ری شهری، ۱۳۸۷) که در این اثر عوامل تحکیم خانواده از آیات و روایات بررسی شده است. همچنین مقاله تحکیم خانواده در آموزه های قرآنی (حسینی، ۱۳۸۳) که در این مقاله، انگیزه تحکیم روابط در خانواده و عوامل موثر بر تحکیم روابط و ساختار خانواده آرمانی و در نهایت اصول تحکیم خانواده را در قرآن بررسی نموده و

یافته های بدست آمده نشان می دهند که این پژوهش ها غالباً در چارچوب قرآن و روایات بصورت کلی بررسی شده و با جستجوی گسترده، این موضوع مهم در سوره احزاب و به صورت پژوهش مستقلی صورت نگرفته است. لذا در این پژوهش، با توجه به آیات سوره احزاب، شاخص های تحکیم خانواده با تأکید بر اصول عاطفی استخراج گردید.

مفهوم شناسی

تحکیم: حَكَمَ أصله: منع منعا لإصلاح، و منه سمیت اللّجام: حَكَمَةُ الدَّابَّةِ، فقیل: حَكَمْتُهُ و حَكَمْتُ الدَّابَّةَ: منعتهَا بالحكمة؛ حُكْم اصلش منع و بازداشتن برای اصلاح است. حَكَمَةُ - لگام و دهانه حیوان را نیز، حکمة نامیده اند. (راغب إصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۲۴۸) کلمات مترادف: استحکام، استقرار، استواری، برقراری، تثبیت، تقویت. و کلمات متضاد: تضعیف و معادل در عربی: مَنَع.

خانواده

در لغت، به معنای دودمان و تبار است. (دهخدا، بی تا: ۹۴۳۸ / ۶) همچنین به معنای خاندان، اهل خانه، اهل بیت. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۷: ۱۱) و کلمات مترادف: اعقاب، اهل بیت، تبار، تیره، خاندان، دودمان، سلاله، طایفه، فامیل، خیل خانه. و کلمات متضاد: بی تیر و تبار، بی خاندان و دودمان. معادل در عربی: اهل بیت، عائله

عاطفی

عاطفه [ط ف ا] (ع اِص) محبت، مهربانی کردن (دهخدا، بی تا: ۱۵۷۱ / ۲۲). (اِص) مهر، محبت، دوستی و علاقمندی نسبت به دیگران است. (معین، ۱۳۷۱: ۲ / ۲۲۶۲)

واژه عطف، در فرهنگ عرب که ریشه کلمه عاطفه در بحث ماست، نیز در مفهوم توجه و میل چیزی به چیز دیگر به کار رفته، با این تفاوت که در مفهوم اصطلاحی «عاطفه» مورد نظر ما، عطف و توجه مطلق نیست؛ بلکه، محدود به مواردی است که طرف توجه انسان، یک انسان باشد نه چیز دیگر. (مصباح یزدی، ۱۳۷۸: ۲۱۶)

کلمات مترادف

احساسات، هیجانات، شور، اشتیاق و علاقه شدید، عطوفت، محبت، الفت، شفقت، دوستی، مهربانی، میل و رغبت، عنایت، رأفت، عفو.

کلمات متضاد

انفعال، بی محبت، سنگین دل، سرد مهر، نامهربان، بی روح، خشک و معادل در عربی: قلب - مودت. از این رو، با توجه به دیدگاه های مطرح شده در باب معانی لغوی سه واژه تحکیم، خانواده و عاطفه باید گفت تحکیم به معنای قوی بودن، و خلل ناپذیری آمده است که از ریشه «حَکَمَ» به معنای «منع» بوده و معنای باز داشتن و جلوگیری را می رساند. و خانواده نیز به معنای اهل بیت و دودمان و عائله آمده است. همچنین عاطفه به معنای محبت و مهربانی و دوستی کردن و توجه و میل چیزی به چیز دیگر به کار رفته است.

اصطلاح شناسی

تحکیم

تحکیم به معنای قوی بودن، استوار ماندن، تقویت شدن و خلل ناپذیری آمده است که از ریشه «حَکَمَ» به معنای «منع» بوده و معنای باز داشتن و جلوگیری از هرگونه اخلال گری و تباهی را می رساند.

خانواده

« نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می گیرد و با تولید مثل، توسعه می یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این رو، اسلام، که برنامه ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.» (محمدی ری شهری، ۱۳۸۷: ۱۱) همچنین گفته شده: « خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می آورند و در واحد خاص زندگی می کنند.» (قنادان، ۱۳۷۵: ۱۴۸)

عاطفی

عاطفه انجذابی است نفسانی که یک انسان، نسبت به انسانی دیگر، در خود احساس می‌کند و می‌توان آن را به رابطه بین آهن و آهن ربا تشبیه نمود. انسان در چنین حالتی احساس می‌کند که به طرف انسان دیگری که مورد عاطفه اوست کشیده می‌شود. (مصباح یزدی، ۱۳۷۸: ۲۱۶)

عاطفه یکی از حالات نفسانی انسان است که می‌تواند تأثیراتی بسزا بر ایمان و باورها بگذارد. این تأثیر به ویژه در ارتباط با خداوند سبحان نقشی مهم را دارد؛ چرا که ایمان کار قلب است و قلب همان روح و نفس انسانی است که به منزله عنوان کانون ادراکات، احساسات و عواطف است که درک می‌کند، می‌اندیشد، مرکز عواطف انسان است، تصمیم می‌گیرد، دوستی و دشمنی می‌کند و منشأ همه صفات عالی و ویژگی‌های انسانی است (مطهری، ۱۳۷۴: ۷/ ۱۲۵)

بنابراین از مجموعه تعاریف ذکر شده باید گفت خانواده مجموعه‌ای از افراد است که یک جا در کنار هم زندگی می‌کنند و معیار هم زیستی آنها قرابت یا زوجیت است. و این افراد دارای رفتارهایی هستند که به علائق، احساسات، ارزش‌ها، اخلاقیات و عواطف آنها مربوط می‌شود و با رحمت و شفقت خاصی که بین پدر و مادر و فرزندان و سایر اعضاء وجود دارد می‌توانند از هر گونه آسیبی که بنیان خانواده را تهدید می‌کند با تحکیم روابط ناشی از همان عواطف سرشار که از بصیرت و تعقل سرچشمه می‌گیرد، جلوگیری نمایند.

در خانواده سلیقه‌ها، افکار و نگرش زن و شوهر با یکدیگر تفاوت دارد و اگر هر یک از زوجین بخواهند بر اساس خودخواهی نگرش، سلیقه، طرز فکر خود را بر دیگری تحمیل نمایند به طور حتم راه به جایی نخواهند برد. لذا خداوند در سوره احزاب به جهت تعمیق روابط زن و شوهر در خانواده برترین اصول را بیان می‌فرماید که در پرتو این اصول می‌توانند بهترین مسیر زندگی را طی نموده و پایه‌های زندگی خانوادگی را استکام ببخشند و بنیان مقدس خانواده را از تزلزل و سستی حفظ نمایند.

سازش و مدارا

«يا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِلزَّوْجِكَ إِن كُنْتَن تَرُدُنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَ زَيْنَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أَمَتِعُنَّ وَ أَسْرَحُكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً * وَ إِن كُنْتَن تَرُدُنَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْراً عَظِيماً؛ ای پیامبر! به همسرانت بگو: اگر شما زندگی دنیا و زرق و برق آن را می‌خواهید بیائید هدیه‌ای به شما دهم و شما را به طرز نیکویی رها سازم! و اگر شما خدا و پیامبرش و سرای آخرت را طالب هستید خداوند برای نیکوکاران شما پاداش عظیم آماده ساخته است» (سوره احزاب (۳۳)، آیه ۲۸-۲۹).

«مدارا یعنی نرمی و انعطاف در برابر اختلاف‌ها و تضادها.» (پسندیده، ۱۳۹۰: ۲۱۴). زن و مرد در خانواده دارای خصوصیات اخلاقی متفاوت هستند و این تفاوت در طول زندگی مشترک بروز می‌کند و زمینه اختلاف را بوجود می‌آورد.

«تفاوت اول، اینکه دو جنس مختلف، با ویژگی‌های روحی و روانی متفاوت که هر یک اقتضای خاص خود را دارند با هم ازدواج می‌کنند. دوم اینکه، جدای از جنسیت، هر کدام از همسران یک انسان مستقل هستند و خواسته‌ها، انتظارات و سلیقه‌های متفاوتی دارند. سوم اینکه گاه اختلاف فرهنگی نیز میان آنان وجود دارد، بویژه در زمان ما که ممکن است هر کدام از همسران، فرهنگی کاملاً متفاوت از دیگری داشته باشند. چهارم اینکه، زندگی پدیده‌ها و حوادث ریز و درشت بسیاری دارد که همسران را پیوسته به چالش می‌کشد و آنها را به واکنش و می‌دارد. این تفاوت‌ها و موارد دیگری که ممکن است وجود داشته باشد، همگی زمینه‌ی اختلاف خرد و کلان بسیاری را در طول زندگی برای همسران بوجود می‌آورند.» (همان، ۲۱۳). لذا این نوع از اختلافات در زندگی مشترک تنها در سایه «سازش و مدارا» در اخلاق و برخورد و دیگر موارد، قابل اجتناب است و می‌توان گفت این خصلت پسندیده یکی از نیازهای ضروری زندگی است.

امام صادق (علیه السلام) سه چیز را از ضرورت‌های تعامل موفق مرد با همسر خود می‌داند که: «لَا غَنَىٰ بِالزَّوْجِ عَن ثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ زَوْجَتِهِ وَ هِيَ الْمُوَافَقَةُ لِيَجْتَلِبَ بِهَا مَوَافَقَهَا وَ مَحَبَّهَا وَ هَوَاهَا؛ مرد در رابطه با همسرش، از سه چیز بی‌نیاز نیست که عبارتند از سازگاری، تا موافقت و محبت و علاقه زن را جلب کند.» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۸ / ۲۳۷).

در این حدیث ارزشمند نتیجه سازگاری از طرف مرد، سازش زن و جلب محبت و علاقه اوست و همچنین امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «ثَلَاثَةٌ مِنَ السَّعَادَةِ: الزَّوْجَةُ الْمُؤَايَّةُ وَالْأَوْلَادُ الْبَارُونَ... يَرُوحُ؛ سه چیز از خوشبختی است: همسر سازگار، فرزندان نیکوکار و مردی که محل کارش در شهر خودش باشد که روز هنگام درآمدش را بدست آورد و

شبانگاه نزد خانواده اش برگردد.» (کلینی، ۱۳۶۹: ۵ / ۲۵۸). که در این حدیث زن سازگار به عنوان عامل خوشبختی معرفی شده است.

همچنین حضرت رسول (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «الزَّوْجَةُ الْمُؤَابِتَةُ عَوْتُ الرَّجُلِ عَلٰی دِينِهِ؛ زن سازگار یاور مرد بر دینداری است.» (الدیلمی، ۱۴۰۶ق: ۲ / ۳۰۱). بدین جهت باید گفت ناسازگاری در خانواده نشانه نوعی خودخواهی و خود برتر بینی نسبت به یکدیگر است، که جز ایجاد اختلاف و درگیری فایده ای ندارد و از طرفی عدم سازش هم نشان از کم ظرفیتی طرفین می باشد که در تشدید این اختلافات و درگیری ها نقش مهمی را ایفا می کند. اگر در خانواده، بدی با بدی و خشونت پاسخ داده شود، به طور حتم درگیری ها به اوج می رسد.

از این رو باید رفتارهای آزاردهنده افراد در خانواده را نادیده گرفت و از نشان دادن حساسیت های بیش از اندازه خودداری نمود و حتی اگر افراد دائماً از هم دلخور باشند و حرف یکدیگر را به دل بگیرند، کشمکش در خانه به حدی می رسد که زوجین دیگر فرصتی برای حل اختلافات بوجود آمده، نخواهند یافت. به همین دلیل، گذشت که یکی از مصادیق مدارای خانوادگی است، باید در زندگی زناشویی نهادینه شود تا بتوان ریشه بحران حاصل از عدم سازش را در روابط خانوادگی به طور قطع خشکاند.

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «أَمَرَنِي رَبِّي بِمُدَارَاةِ النَّاسِ كَمَا أَمَرَنِي بِإِدَاءِ الْفَرَائِضِ؛ همانگونه که پروردگارم مرا به انجام واجبات فرمان داده است به مدارا با مردم دستور داده است.» (حر عاملی، ۱۴۰۹: ۸ / ۵۴۰). حضرت در جایی دیگر می فرماید: «مُدَارَاةُ النَّاسِ نِصْفُ الْإِيمَانِ وَ الرَّفْقُ بِهِمْ نِصْفُ الْعَيْشِ؛ نیمی از ایمان مدارای با مردم است و نیمی از زندگی، رفق و ملامفت با آنان است.» (محمدی ری شهری، ۱۳۸۶: ۳ / ۲۳۹).

بدین جهت «در اخلاق خانواده، بروز این نمونه مکارم اخلاقی به آن است که هر یک از زن و شوهر، ضعف ها و بداخلاقی هایی که در طرف مقابل دید، تصمیم به مقابله به مثل و شاخ به شاخ شدن نگیرد، بلکه بنا را بر سازگاری بگذارد، آن هم به حساب خدا و برای رضای آن عمل کند تا به دو نتیجه خوب برسند: یکی بهبود وضعیت داخلی خانه و دیگری رسیدن به اجر و پاداش الهی.» (محدثی، ۱۳۸۴: ۲۲۱).

تأثیر سازش و مدارا بر استحکام خانواده

مسأله‌ی سازش و مدارا در خانواده، به عنوان یک تکلیف دینی و اخلاقی در اسلام، از مسائل مهمی است که تداوم و استحکام خانواد در گرو تحقق آن می باشد. لذا بوجود آمدن اختلاف در سایه نوع فرهنگ و تربیت گوناگون یک امر طبیعی است که زنان و مردان باید با بصیرت و درایت لازم بتوانند آنها را رفع نموده و بدانند که همین مدارا و سازش قوام بخش زندگی زناشویی آنان است و در سایه آن تلخی‌ها را به شیرینی تبدیل نمایند. بدین جهت حضرت رسول می فرماید: «لَوْ كَانَ الرَّفْقُ خُلُقًا يَرَى مَا كَانَ مِمَّا خَلَقَ اللَّهُ شَيْءًا أَحْسَنَ مِنْهُ؛ اگر مدارا یکی از آفریده‌های خداوند باشد، خداوند چیزی بهتر از آن نیافریده است. دو نفر یار و همدم نمی شوند مگر اینکه بهترین اجر و پاداش از آن کسی است که با همنشین خود بیشتر مدارا کند.» (کلینی، ۱۳۶۹: ۱۲۰/۲).

۱- تأثیر سازش و مدارای والدین در تربیت فرزندان

همانطور که در مباحث قبل هم گفته شد، روابط بین والدین در خانه، نقش اصیل و مهمی را در شکل‌گیری شخصیت فرزندان ایفا می کند. زیرا کودکان از همان ابتدا، اخلاق و رفتار پدر و مادر خود را با ظرافت خاصی در ذهن خود ثبت و ضبط می کنند و اگر پدر و مادر نسبت به این مسئله غفلت بورزند، نوع رفتار و برخورد و حتی اختلاف بین آنها، تربیت فرزندان را تحت تأثیر خود قرار داده و والدین را از وظیفه اصلی شان که تربیت صحیح است باز می دارد که نتیجه آن به خطر افتادن امنیت روحی و روانی بچه‌هاست.

«اختلاف در روش تربیتی، یکی از ناسازگاری‌های رایج والدین است. چنین اختلافی اگر علنی شود، سستی بنیان خانواده را در پی خواهد داشت. همسران تصور می کنند که باید بر سر آنچه حق می دانند حتی نزد فرزندان پافشاری کرده و فرد مقابل را به تسلیم وادار کنند؛ غافل از اینکه این رفتار، اثر معکوس داشته و شخص مقابل را به لجاجت می کشاند. این لجاجت نوعی آموزش عدم مدارا به فرزندان است حتی اگر در چنین روشی، یکی از همسران با پافشاری، حرف دیگری را بپذیرد، برداشت فرزندان اینگونه معنا می شود که پدر و مادر گاهی حرف‌های ناحقی می زنند که می توان با پافشاری حرف آنها را برگرداند، در حالی که پیام همکاری والدین در چنین مواقعی آن است که باید در کارهای جمعی با توافق، امور را به پیش برد و پدر و مادر من همیشه با هم توافق دارند.» (توحیدی نژاد، ۱۳۹۲: ۱۰۲).

پیامبر (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «الرِّفْقُ يُمْنٌ، وَالْحُرْقُ سُؤْمٌ؛ نرمی میمنت (برکت) دارد و خشونت نحوست (نا مبارکی)». (کلینی، ۱۳۶۹: ۳/۳۰۶). از این رو، والدین باید به این نکته اهتمام ویژه ای داشته باشند که ناسازگاری و عدم مدارا بین آنها سبب فراری شدن بچه ها از محیط خانه می شود و برای پر کردن این خلأ در بیرون از خانه به دنبال بدست آوردن شیرینی و همیت و محبت هستند که خطرات خاص آنها را تهدید می کند.

اما مطلب دیگری که حائز اهمیت است، این است که والدین باید با فرزندان خود هم رفتار درست و مناسبی داشته باشند زیرا عدم رفتار مناسب با فرزندان منجر به ناسازگاری بین آنها و بچه ها می شود و همین امر موجب احساس جدایی فرزندان از والدین خود شده و اضطراب، نگرانی، ضعف روحی و کمبود عاطفه و محبت همه وجود آنها را فرا می گیرد و اینجاست که نقش اصیل پدر و مادر در تربیت فرزندان از بین می رود و آنها در بیرون از خانه به دنبال الگویی مناسب می باشند که در نتیجه آن فاسد و گمراه شدن فرزندان و سست شدن بنیان خانواده اتفاق می افتد. اما اگر پدر و مادر با درایت و هوشمندی در عین داشتن اختلاف با فرزندان خود، با آنها سازش و مدارا نمایند، با وجود اختلاف هم فرزندان احساس می کنند که پدر و مادر با آنها دشمنی نداشته و خیر و صلاح آنها را می خواهند. لذا فرزندان، پدر و مادر خود را به عنوان یک پناهگاه امن برای خود تلقی کرده که به راحتی می توانند با والدین ارتباط برقرار نمایند و آنها را دوستان خود بدانند. حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: «أَكْبَرُ الْبِرِّ الرَّفْقُ؛ بزرگترین نیکی ها سازگاری است.» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۱۸۶).

۲- تأثیر مدارای زن نسبت به شوهر

زن باید در زندگی مشترک به دنبال جلب محبت همسر خود، آرامش، صفا و صمیمیت باشد و در رفتاری ها و سختی های زندگی همسرش را یاری نماید و از هیچ گذشتهی دریغ نرزد، به او احترام بگذارد و عیب او را بپوشاند و با درآمد او مدارا کند و در همه ی موقعیت های زندگی متعهد و وظیفه شناس باشد و بخاطر اعمال سلیقه های خود، همسرش را سرزنش و خرج های اضافی، او را وادار به انجام کارهای طاقت فرسا نکند.

«وَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) فَقَالَ إِنَّ لِي زَوْجَةً إِذَا دَخَلْتُ تَلَقَّتْنِي وَإِذَا خَرَجْتُ شَيَّعْتَنِي وَإِذَا رَأَيْتَنِي مَهْمُومًا قَالَتْ مَا يَهْمُكَ إِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ لِرِزْقِكَ فَقَدْ تَكْفَلَ لَكَ بِهِ غَيْرُكَ وَإِنْ كُنْتَ تَهْتَمُّ بِأَمْرِ آخِرَتِكَ فَرَأَدَكَ اللَّهُ هَمًّا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى

الله علیه و آله) إِنَّ لِلَّهِ عُمَّالًا وَ هَذِهِ مِنْ عُمَّالِهِ لَهَا نِصْفُ أَجْرِ الشَّهِيدِ؛ مردی نزد رسول خدا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله) آمد و عرض کرد: من همسری دارم که چون به منزل روم پیشباز من آید و چون بیرون روم مرا بدرقه کند، و هر گاه مرا اندوهگین بیند پرسد چه چیز تو را غمگین ساخته اگر برای روزی است که آن به عهده تو نیست و دیگری آن را به عهده گرفته (یعنی خداوند)، و اگر راجع به امور آخرتی است پس خداوند بر اندوهت بیافزاید، رسول خدا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آله) فرمود: آری خداوند را کارگزارانی است و این زن یکی از آنان است، و او نصف اجر شهید را خواهد برد.» (ابن بابویه، ۱۳۶۷: ۵ / ۱۹). اما اگر زن در موقعیت‌های مختلف و حساس زندگی با همسر خود مدارا نداشته باشد، مرد دچار سرخوردگی شده و امید و اعتماد به نفس خود را از دست می‌دهد و درگیری‌ها و بگومگوها در زندگی بالا گرفته و به طور حتم تضعیف بنیان مقدس خانواده را در پی خواهد داشت.

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ لَمْ تَرْفُقْ بِزَوْجِهَا وَ حَمَلَتْهُ عَلَى مَا لَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ وَ مَا لَا يُطِيقُ لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ مِنْهَا حَسَنَةً وَ تَلَقَّى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هُوَ عَلَيْهَا غَضَبَانٌ؛ هر زنی که با شوهرش ناسازگاری کرده و بیش از توانایی بر وی تحمیل کند، هیچ کار نیکی از او پذیرفته نمی‌شود و خدا را در حالی ملاقات کند که بر وی خشمگین باشد.» (همان: ۵ / ۲۲۴). بنابراین طبق این حدیث، زن با عدم مدارا و سازش در زندگی مشترک با همسر خود، خشم خدای متعال را بر می‌انگیزد، علاوه بر اینکه ضررهای دنیوی را هم به دنبال دارد. در حدیثی از حضرت علی (علیه السلام) آمده که می‌فرماید: «شَرُّ الزَّوْجَاتِ مَنْ لَا تُؤَاتِي؛ بدترین همسر، زن ناسازگار است.» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۴۰۹).

۳) تأثیر مدارای مرد نسبت به همسر خود

همانگونه که زن نسبت به همسر خود باید سازش و مدارا داشته باشد، مرد هم باید نسبت به همسر خود همین خصلت پسندیده را اعمال کند. در مواردی که زن دچار استرس، نگرانی و بحران می‌شود، وضعیت او را درک و با او خوشرفتاری نماید، چرا که ممکن است امور مربوط به خانه برای او کاری بس دشوار باشد. مرد می‌تواند با احترام و اکرام و عاطفه نسبت به او، انجام امور یاد شده را تسهیل دهد.

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «مَنْ اتَّخَذَ امْرَأَةً فَلْيُكْرِمْهَا؛ کسی که همسری اختیار کرد، باید او را گرامی دارد.» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۳ / ۸۵). چشم پوشی از عیوب و اشتباهات او، برخورد نیک و مؤدبانه با وی نوعی از مدارای مرد در خانه می‌باشد که همه این‌ها موجب حفظ و افزایش شخصیت وی نزد فرزندان و دیگران می‌شود و مرد با فراهم

نمودن فضایی آرام و بدون خشونت و بدون دغدغه در خانه همسرش را کمک کرده تا او با تمام امید و دلخوشی، برای پیشرفت و بهبود زندگی تلاش کند تا آرامش و انس و الفت در خانواده حاکم شود. چرا که زن رکن مهم خانواده است و هرچه بیشتر رشد و پیشرفت کند، خانواده موفق تر و استحکام خانواده خود را رقم خواهد زد.

بنابراین « اختلافات و تفکرات متفاوت، جزء لاینفک زندگی دو زوج و حتی دو انسان هستند، هیچ دو نفری در جهان وجود ندارد که تمام دیدگاه ها و تفکراتشان شبیه یکدیگر باشد. پس نباید این توقع را از همسر خود داشته باشیم که دقیقاً مثل ما فکر کند و همانند دیدگاه ما عمل کند. شما اگر فکر می کنید حرفتان درست است، می توانید با همسرتان در آن موضوع صحبت کنید و او را متقاعد کنید و ممکن هم هست او شما را متقاعد کند ولی نتیجه هر دو یکی است و آن هم رفع کدورت است. وقتی خطایی از همسرتان می بینید به او فرصت جبران دهید، معمولاً در اغلب موارد اگر عکس العمل مناسبی نشان دهید، همسرتان به اشتباه خود پی برده و به انواع مختلف عذرخواهی می کند، کینه تیزی و لجاجت ویژه زوج های حقیر و همت های پایین است، بر عکس آنان که نظر بلند و روح بزرگ دارند، پوزش ها را می پذیرند، از خطاهای دیگران چشم می پوشند و از حق شخصی خویش در می گذرند. عفو و گذشت و چشم پوشی و نادیده گرفتن لغزش های دیگران، دانه های جلب محبت است و دیگران را خوشبین، وفادار و با محبت نگاه می دارد. در زندگی گاهی باید به جای عیب جویی همسر، به دنبال عیب پوشی معایب او باشیم، آموزه های اخلاقی اسلام مدارا در حیطه ی خانواده را توصیه می کند و همسران را به ایجاد فضایی آرام و به دور از تنش دعوت می کند. زن و شوهر با چشم پوشی از خطای همسر به نوعی شخصیت خود را تکریم می کنند و رشد می دهند.» (خلعتبری، کابلی، ۱۳۹۴: ۱ / ۹۷).

حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: « أَلْعَفُو تَأْجُ الْمَكَارِمِ؛ گذشت، أَوْجُ بَزْرُ الْوَارِیْهِاسْت.» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۱۴۰). از این رو، سازش و مدارا سبب از بین رفتن کینه و کدورت بین زوجین و دیگر اعضای خانواده می شود. پیامبر (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «تَعَاْفُوا سَقَطَ الصَّغَائِرُ بَيْنَكُمْ؛ از یکدیگر گذشت کنید تا کینه های میان شما از بین برود.» (پابنده، ۱۳۸۲: ۳۸۵). البته ناگفته نماند که مدارا و گذشت باید با فراموش کردن خطاها همراه باشد زیرا در غیر این صورت همانند آتشی است که زیر خاکستر پنهان شده و هر لحظه امکان شعله ور شدن آن وجود دارد. همچنین عفو و گذشت نباید به گونه ای باشد که باعث تجری ظالم شود.

ازسوی دیگر سازش و مدارا شخصیت انسان را بالا می برد و سبب رفعت قدر و منزلت او می شود. در حیطه خانواده هم رعایت این خصوصیت و اخلاق نیک موجب عزت انسان شده و بر احترام او نزد همسر و فرزندان می افزاید و برعکس، عیب جویی و بهانه تراشی و اعمال سلیقه شخصی، کاهش عزت و ریختن آبروی یکدیگر و پایین آمدن ارزش و منزلت او را به دنبال دارد. از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود: «عَلَيْكُمْ بِالْعَفْوِ فَإِنَّ الْعَفْوَ لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا عِزًّا فَتَعَاوَا يُعِزِّكُمُ اللَّهُ؛ بر شما باد بگذشت، زیرا گذشت جز عزت بنده را نیفزاید، از یکدیگر بگذرید تا خدا شما را عزیز کند.» (کلینی، ۱۳۶۹: ۳/۱۶۷).

از این رو همسرانی که به دنبال یک زندگی دلنشین، سرشار از صفا و صمیمیت و سلامت خانواده هستند حتی با نادیده انگاشتن دین، باید آن را در سازش و مدارا با یکدیگر جستجو نمایند. همانطور که امام علی (علیه السلام) فرمود: «سَلَامَةُ الْعَيْشِ فِي الْمُدَارَاةِ؛ سلامت زندگی در مدارا کردن است.» (لیثی واسطی، ۱۳۷۶: ۲۸۵).

بنابراین همسران موفق، همسرانی هستند که با کنار گذاشتن خودخواهی و بهانه جویی در موقعیت مختلف و حساس زندگی، سازش نمایند و همسرانی که فقط به دنبال اثبات سخن خود و برآورده کردن خواسته و سلیقه خود به هر قیمتی هستند، باید انتظار ظهور یک بحران را در خانواده داشته باشند که بدین ترتیب صلح و محبت و دوستی از میان آنها رخت بر می بندد و جای خود را به درگیری، کینه و کدورت می دهد. امام علی (علیه السلام) می فرماید: «فَدَارِهَا عَلَى كُلِّ حَالٍ وَ أَحْسَنِ الصَّحْبَةِ لَهَا لِيَصْفُو عَيْشُكَ؛ در هر حال با همسرت مدارا کن و با او به نیکی معاشرت نما، تا زندگی ات با صفا شود.» (حر عاملی، ۱۴۰۹: ۲۰/۱۶۹).

لذا طبق فرمایش مقام معظم رهبری، «سازش کاری در محیط خانواده جزء واجبات است. نایستی زن و شوهر تصمیم بگیرند که خودشان هرچه گفتند همان شود آنچه خودشان می پسندند و آنچه راحتی آنها را تأمین می کند همان بشود. نه؛ اینطور نباید باشد، باید بنا داشته باشند که با هم سازگاری کنند این سازگاری لازم است. اگر دیدی مقصود شما تأمین نمی شود مگر با کوتاه آمدن، کوتاه بیایید. سازگاری در زندگی اساس بقای زندگی است و همین است که محبت می آفریند. همین است که موجب برکات الهی می شود و دل ها را به هم نزدیک کرده و پیوندها را مستحکم می کند.» (حاج علی اکبری، ۹۰: ۹۰). پس این ویژگی شایسته و پسندیده انسانی در استحکام بنیان خانواده و رشد آن، نقش کلیدی دارد. همسران با کنار گذاشتن خودخواهی و جایگزین نمودن مدارا و سازش در زندگی می

توانند به آرامش، صمیمیت و پیشرفت دست یابند و با مشکلات هم به راحتی مقابله نمایند و به دنبال آن برکات الهی و خوشبختی در دنیا و آخرت برای آنها به ارمغان می آید.

حیا

« يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَرْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! در بیوت پیامبر داخل نشوید مگر به شما اجازه برای صرف غذا داده شود (مشروط بر اینکه قبل از موعد نیائید و) در انتظار وقت غذا ننشینید، اما هنگامی که دعوت شدید داخل شوید و وقتی غذا خوردید پراکنده شوید، و (بعد از صرف غذا) به بحث و صحبت ننشینید، این عمل پیامبر را ناراحت می‌کند ولی او از شما شرم می‌کند، اما خداوند از (بیان) حق شرم ندارد، و هنگامی که چیزی از وسائل زندگی (به عنوان عاریت) از آنها (همسران پیامبر) می‌خواهید از پشت پرده بخواهید، این کار دل‌های شما و آنها را پاک‌تر می‌دارد، و شما حق ندارید رسول خدا را آزار دهید و نه هرگز همسران او را بعد از او به همسری خود در آورید که این کار نزد خدا عظیم است. « (سوره احزاب (۳۳)، آیه ۵۳).

حیا در لغت به معنای خود داری نفس از زشتی‌ها و ترک زشتی‌هاست. (راغب اصفهانی، مفردات ألفاظ القرآن، ۱۴۱۲ق، ص ۲۷۰). و در اصلاح علمای علم اخلاق عبارتند از: « خودداری کردن از هر کار قبیح و زشتی است که مردم آن را بد بدانند و فاعل آن را مذمت نمایند و بد گویند. » (بانو مجتهده امین، ۱۳۷۷: ۴۰). حیا به عنوان یک گوهر ارزشمند و موهبت الهی و حالت روانشناختی است که ریشه در فطرت همه ی انسان‌ها دارد و خداوند برای سلامت، امنیت و تحکیم خانواده همه را دعوت به این اصل مهم نموده است که رعایت آن موجب سعادت و خوشبختی خواهد شد.

«در این آیه خدای متعال به یکی از احکام معاشرت می پردازد و آن اینکه در تعاملات روزمره گاهی ناچار می شوید با نامحرم گفتگو کنید و از او چیزی بخواهید یا به او چیزی بدهید این رفتار باید توأم با رعایت جوانب حیا، عفت و پاکدامنی باشد و موجب ایجاد میل به حرام و وسوسه در دل‌های طرفین نشود. « إِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا... ». لذا عمل به این حکم در سطح جامعه اسلامی موجب سلامت فرد و خانواده و جامعه می شود خصوصاً در عصر و زمان ما؛

اگر زنان اندام و زیبایی های خود را مستور دارند و مردان حیای چشم را محفوظ، قطعاً شرایط زندگی توحیدی و کمال مطلوب اسلامی بهتر و بیشتر فراهم می شود. « ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ » (اسکندری، ۱۳۸۵: ۸ / ۲۸۱).

« ابوالاعلی مودودی معتقد است که این آیه به منظور منع اختلاط زن و مرد و حفظ زن ها از محرکات شهوانی وارد شده است. جمله « أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ » دلالت می کند که هر اندازه مرد و زن جانب ستر و پوشش و ترک برخوردهایی که مستلزم نظر است رعایت نمایند، به تقوی و پاکی نزدیکتر است. » (فتاحی زاده، ۱۳۸۸: ۲۸۱).

حضرت علی (علیه السلام) به کسانی که به عدم اختلاط توجه نمی کنند و در اجتماع مردان بدون هیچ مجوزی در می آمیزند، هشدار می دهد و می فرماید: « أَمَا مَا تَسْتَحْيُونَ وَلَا تَغَارُونَ نِسَاؤُكُمْ يَخْرُجْنَ إِلَى الْأَسْوَاقِ وَيَزَاحِمْنَ الْعُلُوجَ؛ أَيَا شَرِّ مِمَّا كُنْتُمْ بِهَا تَعْمَلُونَ؟ » (شیخ حر عاملی، ۱۴۰۹: ۱۴ / ۱۷۴). این موهبت الهی موجب افزایش احساس مسئولیت پذیری و وظیفه شناسی در مردان و زنان خواهد شد چرا که مردان با حیا متعهد و با غیرت هستند و دائم مراقب اوضاع خانواده خود می باشند و از هر رفتار و کرداری که با شئون دینی و اخلاقی خانواده مغایر باشد جلوگیری می کنند.

« از دیدگاه امام علی (علیه السلام) اختلاط مرد و زن در خیابان، کوچه و بازار و مکان های منافی با حیا به دلیل کوتاهی مردان در انجام این وظیفه مهم است. وقتی به حضرت رسول (صلی الله علیه و آله) گزارش رسید که در عراق زنان در راه ها با مردان برخورد می کنند، چهره به چهره می شوند و حتی به یکدیگر تنه می زنند مردان را خطاب قرار داد و آنان را به دلیل بی غیریتی شان سرزنش کرد و فرمود: « آیا شرم نمی کنید؟ » (پسندیده، ۱۳۸۶: ۶۱).

باید بدانیم که فرمایش حضرت رسول (صلی الله علیه و آله) به مردان عراق نیست، به علت اینکه در حال حاضر در جامعه کنونی، وجود چنین اوضاعی هم نشانه بی غیرتی مردان است. «لذا جلوگیری از تهیه و توزیع لباس هایی که مروج بی حیایی و بی عفتی است وظیفه مردان با حیاست. مردان با حیا نه به زنان نا محرم نگاه می کنند و نه پشت سر آنان راه می روند وقتی امام علی (علیه السلام) دید که زنی از روی مرکب خود می افتد به سرعت چهره اش را برگرداند.» (پسندیده، ۱۳۸۳: ۲۴۰).

از این روست که مردان با حیا در قبال خانواده خود متعهد می باشند و از هر عاملی که تحکیم خانواده اش را به خطر می اندازد، با قاطعیت جلوگیری می کنند. اما زنان هم با داشتن این فضیلت اخلاقی، به طور حتم نسبت به خانواده خود مسئولیت پذیر و متعهد خواهند بود و وظیفه خود را به بهترین شکل انجام می دهند و در همسراری و تربیت فرزند به هیچ وجه کوتاهی نمی کنند و برای تحکیم بنیان ارزشمند خانواده خود از هیچ تلاشی دریغ نمی ورزند. چنین زنانی در برخورد با نامحرم شئون اسلامی را حفظ می کنند که در واقع از حیای آنها نشأت می گیرد و همین شرم و حیا در وجود آنها نشانه شخصیت و بزرگی آنهاست همانطور که بی حیایی، نشانه کجی و بی شخصیتی زنان می باشد. به همین علت، زنان و مردان با حیا به وظایف دینی خود به خوبی واقف بوده و به نحو احسن عمل می کنند که از جمله آنها، تربیت فرزند است که موجبات تحکیم خانواده را فراهم می آورد.

«هر رفتاری که در خانواده از والدین سر می زند روی فرزندان اثر می گذارد. از این رو، پدران و مادران با حیا که همواره در محیط خانواده از رفتار و گفتار منافی با عفت در حضور و غیاب فرزندان دوری می کنند، می توانند فرزندان با حیا داشته باشند. وقتی محیط تربیتی کودک پاک باشد کودک درست تربیت می شود و دوران قبل از بلوغ را با پاکی و سلامت جسم و جان می گذرانند و بدون کوچکترین خطری رشد می کنند ولی اگر محیط تربیتش آلوده باشد و پدر و مادرش فاسد و بی عفت باشند، کودک در معرض خطرات گوناگونی قرار می گیرد.» (وحدتی، ۱۳۸۰: ۱۰۸)

به همین دلیل، پدر و مادر در خانواده باید در زمینه ارتباط با نامحرم هم دقت ویژه ای داشته باشند و در سایه این دقت، فسادهای ناشی از این ارتباط از بین می رود و این فسادها در سخن گفتن، نحوه صدا زدن، راه رفتن، پوشش و... خود را نشان می دهد. چرا که بی دقتی و عدم توجه به این مسئله مهم موجب وسوسه زنان و مردان می شود و فساد را به دنبال دارد. لذا مراعات اصول و آداب اخلاقی در روابط با دیگران یکی از جنبه های مهم حیاورزی را تشکیل می دهد.

درواقع باید گفت ریشه بسیاری از کدورت ها و مشکلات در خانواده، به علت ضعف حیاست و با کم رنگ شدن و یا از بین رفتن این امر مهم، خانواده را به بی حیایی و بی عفتی مبتلا می سازد و از طرف دیگر سبب برچیده شدن عمل به دستورات دینی در زندگی خواهد شد. لذا حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: «أَحْسَنُ مَلَابِسِ الدِّينِ الْحَيَاءُ»

؛ بهترین لباس های دین، حیا است.» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۱۹۳). بدین جهت با سست شدن حیا در خانواده، هیجانات و تقاضاهای حرام اتفاق می افتد و به دنبالش، امنیت روانی افراد خانواده را تهدید می کند. بنابراین با توجه به آیه شریفه، حجاب مانع اختلاط زنان و مردان می شود و رعایت آن از طرف مردان و زنان، استحکام بخشی خانواده را به دنبال دارد.

«حجاب و پوشش سد بزرگی بر سر راه اختلاط زنان و مردان در محیط خارج از خانواده است و هرچه اختلاط زن و مرد بیگانه کمتر باشد خانواده کمتر آسیب می بیند و برعکس به میزانی که، اختلاط بی رویه و بی مرز در میان زنان و مردان گسترش پیدا می کند؛ خیانت به کانون خانواده فزونی می یابد و ارکان آن متزلزل می گردد. در گفتگوی بین خسرو و شیرین می بینم که از بدحجابی و بی حجابی و اختلاط زنان و مردان به عنوان عامل متزلزل شدن ارکان خانواده یاد شده است.» (جعفریان، ۱۳۸۰: ۳۲۴). بدین جهت خداوند در این آیه، مردان را به رعایت حیا و پوشش چشم دستور داده، زیرا نگاه آلوده توسط مردان باعث تحریک جنسی آنان و در نتیجه ی آن فساد در خانواده و حتی در جامعه را در پی دارد. چنانکه امام رضا (علیه السلام) می فرماید: « حُرِّمَ النَّظْرُ إِلَى شُعُورِ النِّسَاءِ الْمَحْجُوبَاتِ بِالْأَزْوَاجِ وَ غَيْرِهِنَّ مِنَ النِّسَاءِ لِمَا فِيهِ مِنْ تَهْيِيجِ الرِّجَالِ وَ مَا يَدْعُو التَّهْيِيجَ إِلَى الْفَسَادِ وَ الدَّخُولِ فِيمَا لَا يَحِلُّ وَ لَا يَحْمَلُ [يَجْمَلُ]؛ نگاه به موهای زنان با حجاب ازدواج کرده و بانوان دیگر، از آن جهت حرام شده است که نگاه، مردان را برمی انگیزد و آنان را به فساد فرا می خواند در آنچه که ورود در آن نه حلال است و نه شایسته» (ابن بابویه، ۱۳۸۰: ۵۶۵ / ۱۲).

در جای دیگری آمده که: «إِيَّاكُمْ وَ النَّظْرَةَ فَإِنَّهَا تَزْرَعُ فِي الْقَلْبِ الشَّهْوَةَ وَ كَفَى بِهَا لِصَاحِبِهَا فِتْنَةً؛ از یک نگاه [نگاه آلود] نیز بپرهیزید؛ زیرا همان یک نگاه تخم شهوت را در دل بکارد و همان برای فتنه انگیزی نگاه کننده بس باشد.» (ابن شعبه حرانی، ۱۳۸۲: ۳۰۵). همچنین امام صادق (علیه السلام) فرمود: « النَّظْرَةُ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ إبْلِيسَ مَسْمُومٌ، مَنْ تَرَكَهَا لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِغَيْرِهِ أَعَقَبَهُ اللَّهُ إِيْمَانًا يَجِدُ طَعْمَهُ؛ نگاه، تیری زهرآلود از تیرهای شیطان است هرکس نگاه را برای خداوند عز و جل نه از ترس یا شرم دیگران ترک کند خداوند در پی این ترک، ایمانی به او می دهد که مزه اش را می یابد.» (بروجردی، ۱۳۸۶ ق: ۵۹۱ / ۲۵).

پس ضرورت رعایت حیا برای زنان و مردان در فرموده خدای متعال روشن می شود چرا که حیا مانند دژی استوار است که مردان و زنان بیگانه به خودی خود در روابطشان با یکدیگر برای خود در نظر می گیرند و به عنوان برترین نیروی کنترل کننده ی درونی است و با شکوفایی حیا در خانواده، کانون خانواده را به سعادت‌مندی و مهرورزی همراه با عواطف شایسته انسانی و آرامش خاطر نزدیک می کند، زیرا الگوی رفتاری خانواده بر مبنای احترام و حفظ حرمت یکدیگر خواهد بود و همین حیا روابط سالم و پایدار را در زندگی پی ریزی خواهد کرد و استحکام خانواده همراه با نسلی سالم و پویا را افزایش می دهد و حتی سلامت جامعه را هم تأمین خواهد کرد.

نتیجه

مقاله « شاخص های تحکیم خانواده بر اساس سوره احزاب با تأکید بر اصول عاطفی » در دو بخش اصل سازش و مدارا که در آن مطالبی با عناوین تأثیر سازش و مدارای والدین در تربیت فرزندان، تأثیر مدارای زن نسبت به شوهر، تأثیر مدارای مرد نسبت به همسر خود و در ادامه نیز اصل حیا بیان گردیده است. از این رو، در بیان مهمترین نتایج این مقاله می توان گفت:

۱- زن و مرد با رعایت اصل سازش و مدارا نسبت به یکدیگر در زندگی و عدم خودخواهی و حرف خود را به کرسی نشاندن می توانند موجب آرامش، صمیمیت در خانواده شوند و در زندگی بجای خودخواهی، با همفکری هم در جهت حل مشکلات پیش آمده و همچنین تربیت صحیح فرزندان خود گام بردارند و با ایجاد آرامش روحی، روانی و جسمی در خانواده، توفیقات و برکات الهی و خوشبختی را برای زندگی مشترک خود فراهم نمایند.

۲- حیا به عنوان ترمز درونی و ایجاد کننده ی روابط متعادل، کانون مقدس خانواده را به آرامش در زندگی رهنمون می کند، چراکه حیا با ایجاد روابط صحیح، یک الگوی رفتاری سالم مبتنی بر حفظ حرمت یکدیگر در خانواده را ایجاد و بدین وسیله نتیجه آن خانواده ای با نشاط و سرزنده به همراه فرزندانی با روح و روان سالم و تربیت شده بر اساس اصل یاد شده خواهد بود که حتی در سایه آن سلامت روح و روان جامعه هم فراهم می شود.

بنابراین با توجه به این نتایج، این تحقیق بصورت مستقل به بحث تحکیم خانواده با تکیه بر اصول عاطفی در سوره احزاب پرداخته و این در حالی است که پژوهش های صورت گرفته در این موضوع غالباً در چارچوب قرآن و روایات

بصورت کلی بررسی شده است و با جستجوی گسترده عنوان این مقاله در هیچ کتاب و مقاله ای وجود نداشته و پژوهش مستقلی هم صورت نگرفته است. لذا در این پژوهش، با توجه به آیات سوره احزاب، شاخص های تحکیم خانواده با تأکید بر اصول عاطفی استخراج گردید. از این رو می توان با توجه به مهم و اساسی بودن این مسأله، سایر اصول مبتنی بر تحکیم خانواده را در سوره احزاب استخراج نمود.

منابع

قرآن کریم

- ۱- ابن بابویه القمی، محمد بن علی، ۱۳۶۷، من لا یحضره الفقیه، ترجمه ی علی اکبر غفاری، تهران، ۶ جلد، چاپ اول، نشر صدوق.
- ۲- _____، ۱۳۸۵، علل الشرائع، قم، ج ۲، چاپ اول، کتاب فروشی داوری.
- ۳- امین، نصرت بیگم، ۱۳۷۷، اخلاق و راه سعادت، اصفهان، بی چا، انجمن حمایت از خانواده های بی سرپرست.
- ۴- اسکندری، حسین، ۱۳۸۵، آیه های زندگی، تهران، ۱۰ جلد، چاپ اول، سروش (انتشارات صدا و سیما).
- ۵- بروجردی، حسین، ۱۳۸۶ ق، جامع أحادیث الشیعۀ، تهران، ۳۱ جلد، چاپ اول، انتشارات فرهنگ سبز.
- ۶- پاینده، ابو القاسم، ۱۳۸۲، نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صلی الله علیه و آله)، تهران، چاپ چهارم، دنیای دانش.
- ۷- پسندیده، عباس، ۱۳۸۳، تهران، بی چا، پژوهشی در فرهنگ حیا، دارالحدیث.
- ۸- _____، ۱۳۹۰، رضایت زناشویی، تهران، چاپ اول، نشر معارف.
- ۹- _____، ۱۳۸۶، غنچه های شرم (نگاهی نو به مفهوم حیا)، قم، بی چا، مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث سازمان چاپ و نشر.
- ۱۰- تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، ۱۴۱۰، غرر الحکم و درر الکلم (مجموعه من کلمات و حکم الإمام علی علیه السلام)، قم، چاپ دوم، دار الکتب الإسلامی.
- ۱۱- توحیدی نژاد، علی، ۱۳۹۲، مدارا و نقش آن در تحکیم و رشد خانواده، حدیث حوزه، سال سوم، شماره ۶.

- ۱۲- جعفریان، رسول، ۱۳۸۰، رسائل حجابیه، قم، ۲ جلد، نشر دلیل ما.
- ۱۳- حرانی، حسن بن علی، ۱۳۸۲ ش، تحف العقول، ترجمه ی صادق حسن زاده، قم، چاپ اول، انتشارات آل علی علیه السلام .
- ۱۴- حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۰۹، وسائل الشیعۀ، قم، جلد ۳۰، چاپ اول، مؤسسۀ آل البيت (علیهم السلام).
- ۱۵- حاج علی اکبری، محمد جواد، ۱۳۸۷، مطلع عشق (گزیده ای از رهنمود های حضرت آیت الله خامنه ای به زوجین جوان)، تهران، چاپ هفدهم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۱۶- خلعتبری، حسام الدین، عاطفه، کابلی، ۱۳۹۴، مجموعه کتاب های سبک زندگی اسلامی، تهران، چاپ اول، انتشارات تلاوت.
- ۱۷- الدیلمی، شیرویه بن شهردار، ۱۴۰۶ ق، الفردوس بمأثور الخطاب، تحقیق: محمد السعید بن بسیونی زغلول، بیروت، ۵ جلدی، الطبعة الأولى، دار الکتب العلمیة.
- ۱۸- دهخدا، علی اکبر، بی تا، لغتنامه دهخدا، بی جا، ۳۴ جلدی، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- ۱۹- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲ ق، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت - دمشق، ۱ جلد، چاپ اول، نشر دار القلم- الدار الشامیة.
- ۲۰- فتاحی زاده، فتحیه، ۱۳۸۸، حجاب از دیدگاه قرآن و سنت، قم، چاپ هفتم، مؤسسه بوستان کتاب.
- ۲۱- قنادان، منصور، ۱۳۷۵، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، تهران، آوای نور.
- ۲۲- الکلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۶۹، أصول الکافی، ترجمه سید جواد مصطفوی، تهران، ۳ جلد، چاپ اول، نشر کتاب فروشی علمیه اسلامیة.
- ۲۳- لیشی واسطی، علی بن محمد، ۱۳۷۶، عیون الحکم و المواعظ، قم، چاپ اول، دار الحدیث.
- ۲۴- محدثی، جواد، ۱۳۸۴، اخلاق معاشرت، قم، چاپ اول، مؤسسه بوستان.

۲۵- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، ۱۴۰۳، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، بیروت، ۱۱۱ جلد، چاپ دوم، دار إحياء التراث العربي.

۲۶- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۸۶، میزان الحکمه، قم، ۱۴ جلد، بی چا، مؤسسه فرهنگی دار الحدیث سازمان چاپ و نشر.

۲۷- مصباح یزدی، محمد تقی، ۱۳۷۸، اخلاق در قرآن، مترجم تحقیق و نگارش محمد حسین اسکندری، قم، ج ۲، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمه الله علیه).

۲۸- مطهری، مرتضی، ۱۳۷۴، قم، مجموعه آثار صدرا.

۲۹- معین، محمد، ۱۳۷۱ ش، فرهنگ لغت، تهران، ۲ جلدی، مؤسسه انتشارات امیرکبیر.

۳۰- وحدتی، راضیه، ۱۳۸۰، حیا و روح زندگی، تهران، چ اول، نشر موثقی.

